

Michal Růžička a kol.

Nefarmakologické intervence u ADHD a poruch chování

Univerzita Palackého v Olomouci
Pedagogická fakulta

Nefarmakologické intervence u ADHD a poruch chování

Michal Růžička a kol.

Olomouc 2025

Odborní recenzenti:

Mgr. Ivana Lessner-Lištiaková, Ph.D.
doc. PaedDr. Barbora Kováčová, PhD.

Autorský kolektiv: Michal Růžička, Bronislava Eichlerová, Eva Bodzentová,
Kateřina Zvěřová, Barbora Puschnerová, Eva Baslerová, Magdalena Kleinová,
Zuzana Novotná, Petra Branková, Jiří Kantor, Lenka Růžičková

Tato publikace vznikla za podpory projektu IGA s názvem Význam vybraných specifických intervencí u jedinců se speciálními vzdělávacími potřebami a problémovým chováním v posilování inkluze (číslo projektu: IGA_PdF_2024_015) a za podpory projektu Výzkum inkluze u jedinců se speciálními vzdělávacími potřebami s ohledem na specifické intervence (číslo projektu: IGA_PdF_2024_022).

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv
a může zakládat občanskoprávní, správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

1. vydání

© Michal Růžička, Bronislava Eichlerová, Eva Bodzentová, Kateřina Zvěřová,
Barbora Puschnerová, Eva Baslerová, Magdalena Kleinová, Zuzana Novotná,
Petra Branková, Jiří Kantor, Lenka Růžičková, 2025
© Univerzita Palackého v Olomouci, 2025

<https://doi.org/10.5507/pdf.25.24466293>

ISBN 978-80-244-6629-3 (print)

ISBN 978-80-244-6630-9 (online: iPDF)

ISBN 978-80-244-6631-6 (online: epub)

Obsah

Úvod	7
1 Metodika	9
1.1 Kritéria pro zařazení	9
1.2 Screening studií, extrakce a narativní popis dat	11
2 Teoretický rámec: význam analýzy studií o ADHD a dalších poruchách chování	13
2.1 Definice ADHD	13
2.2 Neléčené ADHD aneb proč jsou důležité terapeutické intervence	15
2.3 Další poruchy chování	16
2.4 Role výzkumných důkazů	27
2.5 Vývoj intervencí u dětí s ADHD a dalšími poruchami chování	30
2.6 Možný budoucí vývoj intervencí u dětí s ADHD a dalšími poruchami chování	33
2.7 Závěr kapitoly	34
3 Intervence zaměřené na rodinu s dítětem s poruchou chování	36
3.1 Shrnutí výsledků výzkumných studií zaměřených na rodinu	36
3.2 Diskuse a návrhy pro praxi	41
3.3 Závěr	43
4 Intervence u dětí s poruchami chování	44
4.1 Shrnutí výzkumných studií zaměřených na intervence u dětí s poruchami chování	44
4.2 Diskuse a návrhy pro praxi	54
4.3 Závěr	59
Obsah	5

5	Intervence u dětí a mládeže s ADHD	60
5.1	Shrnutí výzkumných studií zaměřených na děti a mládež s ADHD	60
5.2	Diskuse a návrhy pro praxi	84
5.3	Závěr	87
6	Intervence u ADHD v kontextu rodiny a u dospělých osob s ADHD	88
6.1	Shrnutí výzkumných studií zaměřených na intervence u ADHD v kontextu rodiny a u dospělých osob s ADHD	88
6.2	Diskuse a návrhy pro praxi	98
6.3	Závěr	103
7	Intervence u osob s poruchami chování v adolescenci	104
7.1	Shrnutí výzkumných studií zaměřených na intervence u osob s poruchami chování v adolescenci	104
7.2	Diskuse a návrhy pro praxi	110
7.3	Závěr	113
8	Pohybové intervence a ADHD	114
8.1	Shrnutí výzkumných studií zaměřených na pohybové intervence a ADHD	114
8.2	Diskuse a návrhy pro praxi	123
8.3	Závěr	125
	Závěr	127
	Seznam obrázků	129
	Zdroje	130

Úvod

Předkládaná odborná publikace se zabývá problematikou ADHD a dalších poruch chování a emocí a možnostmi jejich terapie prostřednictvím nefarmakologických intervencí. Věnuje se úspěšnosti různých terapeutických přístupů a jejich dopadu na jednotlivé skupiny, jako jsou děti, adolescenti a rodiny s dětmi, které trpí těmito obtížemi. Publikace vychází z několika literárních přehledů, které nám pomohly vytvořit souhrn dostupných poznatků o nefarmakologických intervencích.

Struktura knihy je rozdělena do osmi kapitol. První kapitola popisuje metodický rámec, na jehož základě vznikly literární přehledy, a to včetně popisu zařazovacích kritérií, vyhledávacích strategií a procesu screeningu a extrakce dat. Další kapitoly se zaměřují na jednotlivé typy intervencí a jejich aplikace u vybraných skupin populace. Každá z těchto kapitol začíná úvodním přehledem a prostřednictvím postupového diagramu ukazuje proces screeningu a počty zařazených studií, ty dále blíže představuje a nabízí návrhy pro aplikace poznatků do praxe.

Unikátnost této publikace spočívá v zapojení studentů, kteří se podíleli na tvorbě literárních přehledů v rámci studentského výzkumného projektu s názvem „Výzkum inkluze u jedinců se speciálními vzdělávacími potřebami s ohledem na specifické intervence“, jenž byl realizován na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Studenti v týmech procházeli výsledky vyhledávání v odborných databázích, analyzovali je a vytvářeli podklady, které přispěly k výslednému textu knihy a zároveň sloužily jako základ pro jejich diplomové práce. Knihu vnímáme také jako jakousi službu odborné veřejnosti, neboť nabízí přehledy rozmanitých intervencí

a informace o jejich účinnosti. Tím poskytuje také odborníkům zajímavé podněty, které mohou být aplikovány v jejich praxi.

Podpora evidence-based přístupu: Publikace zdůrazňuje význam systematických review (případně také systematicky zpracovaných přehledů) pro rozhodování v praxi. Díky tomu mohou odborníci snadněji získat informace o účinnosti jednotlivých metod a intervencí.

Význam interprofesní spolupráce: Jednotlivé kapitoly představují nej-různější intervence spadající do různých disciplín, jako jsou pedagogika, psychologie, speciální pedagogika apod. Mnohé intervence mohou být aplikované profesionály z různých oblastí a pro efektivní podporu jedinců s poruchami chování je důležitý interprofesní přístup.

Praktické implikace: Text obsahuje návrhy pro aplikaci jednotlivých intervencí v různých kontextech, od rodinného prostředí přes vzdělávací instituce až po komunitní a terapeutické služby.

Podpora dalšího výzkumu: Publikace může sloužit jako východisko pro další výzkumné studie, neboť ukazuje oblasti, ve kterých je aktuálně dostupné největší množství výzkumných studií, jakožto i oblasti, ve kterých výzkum chybí.

Celkově tato publikace zdůrazňuje interdisciplinární přístup, informovanost profesionálů vědeckými důkazy a možnosti jejich aplikace v různých kontextech.

1 Metodika

Dopad intervencí na poruchy chování a emocí a ADHD jsme zjišťovali na základě výsledků dvou robustních literárních přehledů, jejichž výsledky byly rozděleny do šesti kapitol této knihy. Metodika těchto přehledů, která je popsána v této kapitole, vychází z následujících rešeršních otázek:

1. Jaké nefarmakologické intervence jsou obsahem systematických review a literárních přehledů u těchto skupin?
 - Děti s poruchami chování a ADHD
 - Adolescenti s poruchami chování a ADHD
 - Rodiny s dítětem s poruchou chování nebo s ADHD / dospělí s ADHD
2. Které nefarmakologické intervence mají na základě výsledků systematických review a literárních přehledů vliv na snížení symptomů poruch chování a emocí u následujících skupin?
 - Děti s poruchami chování a ADHD
 - Adolescenti s poruchami chování a ADHD
 - Rodiny s dítětem s poruchou chování nebo ADHD / dospělí s ADHD

1.1 Kritéria pro zařazení

Pro výběr studií jsme stanovili zařazovací a vyřazovací kritéria podle struktury PICO formátu (viz tab. 1). Ten zahrnuje definici účastníků (P – Participants), intervencí (I – Intervention), kontrol / srovnávacích intervencí (C – Control) a výstupů (O – Outcome). Navíc bylo třeba definovat typy

relevantních studií. Pro jednotlivé komponenty PICO formátu byla následně stanovena klíčová slova a vytvořena vyhledávací strategie (viz tab. 1).

Tab. 1 Kritéria zařazení studií

Kritéria	
Inkluzivní	Exkluzivní
Typy speciálních potřeb: porucha chování (vyhledávání 1) a ADHD (vyhledávání 2)	Bruxismus, dále minoritní přítomnost osob s poruchou chování / ADHD v souborech účastníků se šířeji stanovenými typy diagnóz / speciálních potřeb (přičemž nebylo možné extrahovat data zaměřená na populaci osob s poruchami chování nebo ADHD)
Věk účastníků: děti a žáci do 26 let věku (u skupiny poruch chování) a 18 let (u skupiny ADHD)	Dospělí
Intervence: nefarmakologické, např. psychoterapie, trénink sociálních dovedností, pohybově zaměřené intervence apod.	Farmakologické intervence
Jazyk: angličtina, slovenština, čeština	Studie v jiných jazycích

- **Účastníci**

Inkluzivním kritériem pro zařazení studií do výběru bylo omezení na osoby ve věku do 26 let se symptomy poruch chování či jejich rodiny (Behavioral and emotional disorder; vyhledávání 1), nebo na děti a dospělé s ADHD (Attention Deficit and Hyperactivity Disorder; vyhledávání 2).

- **Intervence**

Byly zahrnuty pouze nefarmakologické intervence, přičemž byly zvažovány intervence psychologické, pedagogické a speciálněpedagogické, behaviorální, kognitivní a intervence z oblasti alternativní a komplementární medicíny apod. Vyřazeny byly studie zahrnující pouze farmakologické intervence.

- **Srovnání**

V rámci tohoto review nebyly omezeny komparátory, ale předpokládali jsme, že nejčastějšími komparátory budou běžná léčba, žádná intervence, případně farmakoterapie.

- **Výstupy**

Primárními výstupy byly základní symptomy dětí a mládeže, u kterých byla diagnostikována porucha chování a emocí nebo ADHD. Jako sekundární byly zvažovány jakékoliv další výstupy, které měly potenciál obohatit výsledný text, např. vliv intervencí na exekutivní funkce, mentální zdraví, kvalitu života apod.

- **Typ studií**

Zahrnuli jsme všechna systematická review, ale také přehledové studie (např. scoping review, integrativní review nebo literární review), pokud měly dostatečně popsanou vyhledávací strategii a bylo v nich provedeno systematické vyhledávání v informačních zdrojích.

Rešeršní strategie

Pro vyhledávání byla vybrána platforma Epistemonikos. Proběhla dvě vyhledávání za pomoci vyhledávacího řetězce **Behavioral disorder OR behavioural disorder (vyhledávání 1)** a **ADHD OR Attention Deficit Hyperactivity Disorder (vyhledávání 2)** v únoru 2024 (zahrnuty všechny studie publikované do konce ledna 2024), typ studií byl omezen na „Systematic review“.

1.2 Screening studií, extrakce a narativní popis dat

Všechny záznamy jsme nahráli do citačního manažeru Rayyan, kde bylo provedeno posouzení relevance studií, a to nejprve na úrovni názvu/abstraktu a dále na úrovni plných textů, na základě splnění inkluzivních kritérií. Obě fáze screeningu studií byly provedeny dvěma nezávislými hodnotiteli a případné neshody byly řešeny diskusí. Relevantní záznamy byly rozděleny mezi jednotlivé hodnotitele dle skupin populací (viz rešeršní otázky).

Z relevantních studií byla extrahována následující data: autor, rok, název studie, typ/design studie, účastníci (diagnóza, věk), druh intervence a výsledky (vzhledem k jednotlivým výstupům). U typu/designu studie jsme posuzovali, zda se jednalo o systematické review s metaanalýzou, případně kvalitativní systematické review s metasyntézou (tento typ systematických

review se však při vyhledávání vůbec neobjevil), systematické review bez metaanalýzy (u těchto studií jsme požadovali, aby byly označeny jako systematické review a optimálně obsahovaly také hodnocení kvality / rizika zkreslení zařazených studií a vysvětlily, z jakého důvodu nebyla provedena metaanalýza) a přehledové studie (všechny ostatní studie, které nabízely popis výsledků jednotlivých studií bez záměru provést syntézu). U systematických review s metaanalýzou jsme extrahovali výsledky, které měly nejčastěji formu rozdílů průměrů (MD – Mean Differences), standardizovaných rozdílů průměrů (SMD – Standardized Mean Differences) nebo rozdílů vážených průměrů (WMD – Weighted Mean Differences). Pro vysvětlení těchto termínů doporučujeme např. článek Andradeho (2020) nebo publikaci Klugara (2015). Pro interpretaci velikosti efektu WMD nebo SMD jsme použili škály běžně uváděné pro jednotlivé typy hodnocení velikosti účinků, např. u Cohena d nebo Hedgesova g se účinek interpretuje jako malý (0,2), střední (0,5) a velký (0,8). Výsledky byly narativně popsány a doplněny zpracováním tabelární a grafickou formou v souladu se záměry jednotlivých kapitol. Do úvodu každé kapitoly jsme navíc zařadili PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-analyses) postupové diagramy, které zobrazují, jak probíhal proces vyhledávání a identifikace relevantních studií.

2 Teoretický rámec: význam analýzy studií o ADHD a dalších poruchách chování

ADHD a další poruchy chování a emocí představují v oblasti dětské/adolescentní psychologie a pedagogiky zásadní výzvu, neboť negativně ovlivňují nejen život jedinců, kteří jimi trpí, ale také jejich rodiny, školní prostředí a širší společnost. MKN-10 používá termín poruchy chování a emocí s obvyklým nástupem v dětství a dospívání jako zastřešující termín pro řadu vývojových poruch, mezi které patří jak ADHD (tzv. hyperkinetická porucha), tak rozmanité typy poruch chování.¹ V následujícím textu nejprve představíme ADHD a následně také další poruchy chování.

2.1 Definice ADHD

ADHD (Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder) neboli porucha pozornosti s hyperaktivitou je neurovývojová porucha, která se projevuje nedostatkem pozornosti, impulzivitou a hyperaktivitou, jež jsou nepřiměřené věku a vývoji daného jedince. Podle DSM-5 (*Diagnostický a statistický manuál mentálních poruch*, 5. vydání) je ADHD rozdělena do tří hlavních typů, které jsou založeny na dominantních symptomech:

1. **Převážně nepozorný typ (ADHD-I):** Tento typ se vyznačuje především problémy s udržení pozornosti.
2. **Převážně hyperaktivně-impulzivní typ (ADHD-HI):** Zde převládají symptomy hyperaktivity a impulzivity.
3. **Kombinovaný typ (ADHD-C):** Tento typ kombinuje symptomy nedostatečné pozornosti i hyperaktivity a impulzivity.

¹ Tento text vychází z klasifikace v MKN-10, neboť MKN-11 obsahuje v klasifikaci řadu významných změn, např. zařazení ADHD do kategorie neurovývojových poruch.

Symptomatika ADHD podle DSM-5 zahrnuje:

- 1. Symptomy nepozornosti (musí být přítomno alespoň 6 z 9, po dobu minimálně 6 měsíců):**
 - Často nedokáže věnovat dostatečnou pozornost detailům nebo dělá chyby z nepozornosti při práci či při jiných aktivitách.
 - Má obtíže udržet pozornost při plnění úkolů nebo při hrách.
 - Zdá se, že neposlouchá, když se na něj přímo mluví.
 - Často nedokončuje školní úkoly, pracovní povinnosti nebo jiné povinnosti (přestože rozumí instrukcím).
 - Má problémy s organizováním úkolů a aktivit.
 - Činnosti, které vyžadují trvalé mentální úsilí (např. domácí úkoly, příprava na testy), často nemá rád/a, vyhýbá se jim nebo je odkládá.
 - Často ztrácí věci potřebné pro úkoly nebo aktivity (např. hračky, školní pomůcky, knihy, klíče).
 - Je snadno rozptylován/a vnějšími podněty.
 - Je často zapomnětlivý/á v každodenních činnostech.
- 2. Symptomy hyperaktivity a impulzivity (opět alespoň 6 z 9 symptomů, po dobu minimálně 6 měsíců):**
 - Často se vrtí na místě nebo klepe rukama či nohama.
 - Má problémy sedět na místě v situacích, kde se to očekává (např. ve třídě).
 - Běhá nebo leze v situacích, kde to není vhodné (u dospívajících a dospělých může jít jen o pocit neklidu).
 - Nedokáže si hrát tiše nebo se zapojit do tichých aktivit.
 - Je neustále „v pohybu“.
 - Mluví nadměrně.
 - Často vyhrkne odpověď dříve, než je otázka dokončena.
 - Má problémy čekat ve frontě nebo čekat na svůj tah.
 - Často přerušuje ostatní nebo se vměšuje do jejich činností (např. se vměšuje do konverzací, her).